

XIII

Анна працювала тепер у попових паннів. День у день ходила туди на роботу, а від осені мала у них настало лишитися. Так порадив їй Михайло, з яким бачилася на великодні свята.

— Мама та брат не будуть над тобою стільки збиткуватися, — казав їй, — а як я прийду додому на день-два, зможемо бачитися. Коли б я, як вояк, заходив до тебе до хати, то сварили би, та й таки не треба, аби хто про се знав. Коли верну з війська, покажемо людям, що знаєм!

На те вона усміхнулася.

— Вже най би так, як ти кажеш.

— А мама та й брат що казали, як ти пішла від них? — спитав. Обоє знаходилися в поповім городі. Вона чистила стежки, а він, перескочивши невисокий тин, лежав у цілій своїй довготі на землі, щоб його здалека ніхто з хати не заздрів.

— Та що! — відповіла. — Мама казала, що я її знати не хочу, а брат — що я стріляю за якимсь голодником, та як коли мене з цим переловить, то поб'є, що попам'ятаю його. «Ти, — каже, — даєш йому всі крейцари на тютюн, чи чорт знає на що, а мене та й тих, що тебе вигодували, знати не хочеш». Не вірять, — додала, — що панотець мало платить. Каже: «Я колись прийду та розвідаюся, ти мудрагельнице панська!»

Михайло зморщив чоло і збис кулак.

— Гай, гай, — погрозив похмуро, — коби він лише коли мені в руки не попався. Я добрий, доки добрий, але нехай ніхто мене не зачіпає, бо в мене кулак тяжкий.

— А я вже волю за менше служити, та й у панотця, та й тут у селі, ніж десь у жида або в німця, та й не снити, коли ти прийдеш.

— Чекай, чекай! Дасть бог, усе мине! Тоді будемо інакше в трубу грати! — потішав, притім вийняв цілого лева з кишени та й простягнув із ним до неї руку. — На, сховай собі! Сховай собі або купи, що хочеш! Се я собі при війську ушпарував для тебе. Хотів тобі хустку купити, але нестало. То вже купи ти собі сама, коли захочеш.

Вона не хотіла прийняти.

— Або я вже не годна собі заробити на хустку? — боронилася. — Сховай! Тобі там скорше хибно, як мені тут! Деколи й їсти немає що!

Він стояв уже коло неї на рівних ногах, а в його очах блистіли сльози...

— Анно... Анно!.. — говорив щирим, неголосним голосом. — Або я вже в тебе нічого невартую, що дарунка не хочеш прийняти? — Сказавши се, здавив їй так руку, що майже вголос з болу зойкнула; відтак, переглянувшись з ним, узяла дрібний дарунок.

Він кинувся вдоволений, як перше, на землю.

— Кажі що! — просив із внутрішнього, щасливого, майже батьківського вдоволення, з роз'ясненими очима.

— Та що казати, Михайлику? — відповіла вона. — Мені не раз так тяжко на душі, що й сказати не можу! Так, якби мені щось душу підгризало! Щодня... тоді раз... а тоді раз... не раз аж плачу! Не раз прямо так, якби мені хто казав: «Так має все бути!»

Він сплюнув крізь зуби.

— Ти така, як я. Я знаю, що мушу свої роки відбути при жовнірах, а все-таки думаю не раз, так як мама, не раз-таки день у день, чи не можна би якось звідти вирватися? Хоч знаю, що не можна!

— Не можна, Михайле! — сказала вона поважно. — Була би біда! Врешті, ти вже і звик там!

Він махнув рукою.

— Ет, звик! — сказав. — Мені вже тепер не так тяжко, як давно, але то змарнований час, що я

його там переживаю; а чого найбільше боюся, се, не дай боже, смерті. Якби я знав, що маю там згинути, то волів би таки зараз тут стратитися. Так тяжко там умирати!

— Без тата й мами на чужині! — додала вона стиха, смутно, неначе до себе, і сперлася на хвилину об паркан, мов відпочиваючи.

— Я вже знаю, як у війську гинуть і ховають...

Вона зітхнула глибоко.

— Ей боже добрий!.. День перед тим, заки я сюди приїхав, — тягнув він далі, — саме поховали одного хлопця. Відай, застудився на варті, відлежав свій час, не міг їсти, білів та й білів, кашляв, а одного разу як обернувся до стіни, то вже його аж камрати відвернули. Вже останній раз обернувся там. Йому зробили парад, музика грала. Але за його домовиною не йшов ані тато, ані мама. Не плакала ні сестра, ні дівчина жодна. Ішли лише його камрати у парах, все в парах, ішов обер-лейтнант, лейтнант, а на чорнім великім возі везли його. Його труна була начорно помальована, на труні стояло чачо (головний убір) та усе холіталосся. Труна була така чорна, така чорна, кажу тобі, що я, відколи живу, не видів такої чорної. Гірше вугля. Я все мусив дивитися на ту труну. «Вайльо, яка вже чорна! — гадав я все собі. — Та й із нас по тобі може один піти так, як ти! — гадав я. — Та й я можу!»

— Іди, йди! Не говори такого! — зганила його дівчина з переляком. — Ще в лиху годину скажеш!

— «Гей, то буде твоя мамка радуватися, — гадав я собі, — як почує, що Іфтітко вже на тамтім світі! Гей, то буде заводити та й головою об стіну бити!» — тягнув Михайло дальше, не звергаючи уваги на дівочий закид.

— А вона не знала, що він був слабкий? — спитала дівчина зі щирим співчуттям, утопивши свої тихі, поважні очі вигребущо в його зір.

— Та де знала! Він не писав! «Що вона мені ніби pomoже?» — казав. Врешті він хотів тепер іти на урльоп, та й усе мав надію, що до того часу підійметься. «Підведуся та й піду», — говорив заєдно, сарака.

— Сарака!

— Пішов. Пішов та й не поверне вже відти! А розказував мені, як був останній раз дома на урльопі, і як відїжджав, то його мама (тата не мав уже) і кілька знайомих людей відпровожували його до колії. Мама, каже, так плакала за ним, що душа розривалася, та все кликала, «Синку, я вже тебе не бачитиму більше!» А як він уже сів до залізниці й вона рушила з місця, то мати кинулася за ним, і лише люди стримали її, аби під колеса не пішла... Геть без пам'яті була, такий жаль!

— Мамині очі добачили його смерть за плечима! — обізвалася дівчина страшно поважним тоном і немов до себе. — Та й таки добре знала, що не увидить його більше!

— А він, сарака, гадав, що мами не застане вже живої! Така, як скіпка, все ходила!

Обоє замовкли.

— Я лиш того боюся! — обізвався він по хвилі глибокого поважного мовчання. — А більше нічого! Жодної роботи, жодних маневрів, лише того! Чоловік гадає, що він собі паном, а він...

Знов урвав.

— Часом гадаю, що ніколи не скінчиться той час, що я маю його ще там перебути, — почав знов. — Такий мені довгий здається та нудний!

— Та й мені! — повторила вона за ним голосом, переповненим слізьми.

В тій хвилі переглянулися обос, мов на чийсь приказ, і споважніли. Вона схилилася живо над своєю роботою, а він почав її потішати.

— Сього року по маневрах прийду на шість неділь додому, а на другий рік як прийду, то хіба знов аж за два місяці піду туди назад. А тоді піду лише на три місяці та й потім уже — гай, гай! — аж свиснув на потвердження своїх слів.

— Якби ти мав там умерти, Михайле, — обізвалася вона нараз (спиняючись в роботі), з поглядом, що розкривав цілу глибину її поважного з природи ества, — то я не знаю, що би тоді було! Не дай боже, Михайле! Михайле, не дай боже! Він усміхнувся.

— Якби я се знав, то скорше приволікся б на ногах та на руках додому. Але того не буде. Я не такий грішний, аби мене вже бог святий кликав перед суд.

Знов замовкли.

— Може, я піду сього року із твоею мамою на прощу до святого Івана, — обізвалася по короткій хвилині Анна побожно. — Твоя мама хоче йти, а я пішла би з нею. А якби я не могла сього року, то бодай на другий рік піду. А все піду! Так мені здається, якби лише там уступила, та й зараз би мені легше стало на душі. Аж там би я за наше щастя помолилася. Кажуть люди, що кому вдасться святого поцілувати, той міцніє на тілі й на душі.

— Так кажуть, — повторив задумчиво Михайло. — Я буду намовляти маму, аби йшли. Нехай помоляться там за мене, аби я щасливо перебув маневри. Кажуть, сього року будуть тяжкі маневри. Гей, страшно буде. Але не кажи сього нікому, Анно. Старі зараз би пожурилися. Доста, як мені гірко, нащо ще й їм гризтися.

— Мама таки хоче найбільше через тебе йти, — сказала Анна, а відтак додала: — А може, й через Саву, аби покинув Рахіру...

Тут Михайло підвів журливо брови вгору.

— Ой, той Сава, той Сава, — сказав він протяжно, — він мені не подобається! З одного боку, ніби припадає вже до землі, береться до роботи й до всього, як каже мені тато, а з другого, обходиться з нами, як зі своїми ворогами. Се вже гріх ним так править. Гріх, кажу тобі. Вчора ввечір трактую його своїм тютюном, кажу йому по-доброму, як ялося: «Брате, — кажу, — Саво, як стоїть річ із Рахірою? Відчепився вже ти від тої гадюки?» Я се сказав йому, як каже брат до брата, камрат до камрата, а він подивився на мене, та так уже, знаєш, погано. Його очі позеленіли й засвітилися, як оці твої срібні цітки на шиї. Відтак збив кулак, скривив рот, як собака, коли хоче несподівано на чоловіка напасти, й зойкнув: «Мой, мой, мой! Не чіпайте ви мене, люди добрі!» — та й увалив собі кулаком по коліні... По тих словах мав я вже доста. Я видів, що вона цідить його кров далі. То опириця якась. І що се гріх, що він за нею пропадає, йому й до голови не приходять. Я йому не казав більше нічого, бо не хочу з ним по-лихому розходитися. А по-друге, знаю, що як він піде до війська, то сам покине її. Там прийде він уже сам до розуму. Добре, що взявся бодай до роботи. Я боявся, що він розволочиться зовсім, як я піду з дому. Вона мусила йому матригунів (чар-зілля) дати або виробила щось інше, що він узявся так дуже за нею. Та й ще гадаю я собі, що коли поверну з маневрів, то побалакаю з нею сам. Буду видіти, що вона мені скаже. Хлопець змарнувався з нею цілком. Здуріє ще.

— Вона й на мене недобра! — обізвалася Анна. — Від часу, як бачила, що я пару разів говорила з твоею мамою. Раз, як я переходила попри їх хати, щоб зайти до Домніки, крикнула за мною: «Ли-зун-ка!» А як я оглянулася й хотіла їй щось відповісти, сховалася борзо за паркан, і я заздріла лише її чорне розпатлане волосся.

— Лиши біду, нехай щезає від тебе! — радив спокійно хлопець, сплюнувши далеко від себе. — Нема з ким говорити!

— Нема! — відповіла вона слухняно.

Говорили ще довго, радилися, аби не казати тепер ще нічого ні татові, ні мені; про те, що хочуть побратися за рік-півтора, як він поверне.

— Вже мовчім і далі, як мовчали досі! — радив він. — Мама розповість про все Домніці, Домніка селу, а се псує щастя. Недобре про щось наперед говорити. Я сам знаю, що недобре!

При розлуці наказував:

— Тримайся вже одного місця, отут, аби я мав уже одну стежку до тебе. Як прийду коли, аби

я не шукав тебе щораз деінде. Знаєш, у мене небагато часу!

А вона сказала поважно, що «добре».

Окремо сказав ще їй голос без її свідомості: «Чому ні? Він на те, аби хотів, а вона на те, аби хотіла того, що він хоче!»

Чомусь мало так бути, бог знає! Вже здавна... здавна... здавна вже... Сама природа зблизила їх до себе. Сильна, таємнича у своїх ділах, закинула сіть на обоїх, устроївши собі з них своїх пишних автоматів, що йшли насліпо за її незглибимими наказами, тулячися інстинктивно до себе, доповнюючи одне одного, мов земля з рослиною, в мріях про якесь щастя, но бачачи її руху й усміху надаліше...